

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ

У статті проаналізовано сучасні вітчизняні наукові дослідження з проблем вальдорфської педагогіки. Визначаються генеза, сутність та основні етапи розвитку та філософсько-педагогічне підґрунтя цього освітньо-педагогічного феномену. Здійснено групування різнотипної літератури про розвиток Штайнер-школи, розкрито її основні змістовно-тематичні аспекти, показано її відображення у студіях з різних галузей педагогіки та теорії і практики виховання. З'ясовано основні етапи, напрями, тенденції, здобутки та перспективи вивчення вальдорфської педагогіки. Проведено зіставлення розуміння сутності Штайнер-школи в українській та інших національних педагогіках.

Ключові слова: українська педагогічна наука, теорія і практика виховання, вальдорфська педагогіка, Штайнер-школа, антропософія.

Ю. Чопик. Теорія і практика вальдорфської педагогіки в дослідженнях сучасних українських учених. В статті проаналізовані сучасні вітчизняні наукові дослідження з проблем вальдорфської педагогіки. Определяются генезис, сущность и основные этапы развития и философско-педагогическое основание этого образовательно-педагогического феномена. Осуществлена группировка разнотипной литературы о развитии Штайнер-школы, раскрыто ее основные содержательно-тематические аспекты, показано ее отражение в студиях по различным отраслям педагогике и теории и практики воспитания. Выяснены основные этапы, направления, тенденции, достижения и перспективы изучения вальдорфской педагогике. Проведено сопоставление понимания сущности Штайнер-школы в украинской и других национальных педагогике.

Ключевые слова: украинская педагогическая наука, теория и практика воспитания, вальдорфская педагогика, Штайнер-школа, антропософия.

Y. Chopyk. Theory and practice Waldorf Education in the study of

modern Ukrainian Scientists. This article analyzes contemporary domestic scientific research on Waldorf education. Identify key trends and achievements and prospects of their study. Implemented grouping diverse literature on the development of Steiner School, opened its basic content-tematichni aspects, showing her reflection in the studios of various branches of pedagogy and the theory and practice of education

Keywords: Ukrainian pedagogical science, theory and practice of education, Waldorf education, Steiner School, anthroposophy.

Мета: здійснити комплексний конструктивно-критичний аналіз сучасних вітчизняних наукових досліджень із проблем вальдорфської педагогіки.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вальдорфська педагогіка у вітчизняній науці розглядається в контексті розвитку реформаторського руху кінця XIX – 30-х рр. XX ст. та як окремих освітній феномен, що репрезентує самобутню систему теоретичних і дидактичних ідей, принципів, підходів до формування особистості. За два останні десятиріччя із цієї проблеми нагромаджено значний пласт різновидової літератури, що актуалізує проведення її спеціального всебічного осмислення задля визначення стану, здобутків та перспектив подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літератури про вальдорфську педагогіку здійснюється переважно у вступних розділах дисертаційних досліджень (С. Гозак, О. Іонова, Л. Литвин, О. Лукашенко, С. Лупаренко, О. Папач, В. Партола, ін.). Однак він має вузькопрофільний, тематично зорієнтований, подекуди фрагментарний характер.

Формування цілей статті. Стави́мо завдання з'ясувати основні тенденції, етапи, здобутки вивчення сучасними українськими науковцями теорії і практики вальдорфської педагогіки та визначити прогалини, перспективи її подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Вальдорфська педагогіка базується на вченні

австрійського педагога і філософа Рудольфа Штайнера (1861–1825), який 1919 р. на замовлення тютюнової фабрики Вальдорф-Асторія у Штутгарті розробив проект діяльності школи. Склалися традиції номінування цього педагогічного явища в одних країнах за іменем його засновника ("Штайнер-педагогіка", "Штайнер-школа", "штайнерівська педагогіка"), в інших - за місцем заснування першого закладу ("вальдорфська педагогіка/школа/система" і т. ін.). У вітчизняному науковому й освітньому лексиконі побутують обидві групи назв.

У сучасній українській педагогічній науці поступово увиразнюється "матриця" вивчення вальдорфської педагогіки, згідно з якою від з'ясування її антропософських основ науковці переходять до розгляду окремих дидактичних аспектів та практичної діяльності вальдорфських закладів. Осмислення цих проблем відбувається у ракурсах різних галузей педагогіки й на перетині з іншими науками. Розширюється тематика таких студій.

Епохальне значення для розвитку вітчизняного вальдорфознавства мають монографія "Вальдорфська педагогіка: теоретико-методологічні аспекти" (1997) [2] та докторська дисертація [3] й численні публікації І. Іонової. Розглядаючи систему поглядів Р. Штайнера в контексті інтеграції загальношкільських і національних освітньо-виховних ідеалів, учена доводить, що фундаментом побудови дидактики й методики вальдорфської школи є зорієнтованість на цілісний гармонійний розвиток особистості через пізнання законів тілесно-душевно-духовного розвитку людини. На основі зіставлення з "кращими досягненнями" світової та вітчизняної педагогіки визначаються інноваційні ідеї у вигляді детальної розробки основ людинознавства, що становлять основний внесок Р. Штайнера в теорію і практику педагогіки. Автор проводить думку, відповідно до якої зміст, форми, методи навчання у вальдорфській школі підпорядковувалися єдиній меті – розвитку розумових, емоційно-вольових здібностей дитини з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей.

Дисертаційні праці, статейні публі-

кації, навчальні посібники С. Журавльової, Л. Литвин, Н. Махині, О. Мезенцевої, О. Нагорної та студії інших науковців засвідчують сформованість у вітчизняній педагогічній науці доволі чіткого й дещо типологізованого уявлення про загальнотеоретичні основи вальдорфської педагогіки. Вони звертаються до духовних джерел, на основі яких ґрунтувалася антропософська система Р. Штайнера, що формує образ людини як нерозривної єдності біологічного, психічного, духовного начал. Відтак конкретизуються два її важливі аспекти: а) як дитячі переживання вплинули на формування духовних і наукових поглядів Р. Штайнера; б) як на їхній подальшій кристалізації позначалися теоретичні вчення і концепти мислителів доби Античності, Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, педагогів і психологів XIX - початку XX століть. Відстежується також, як його антропософські ідеї трансформувалися в систему педагогічних поглядів, побудованих на засадах людино- та дитиноцентризму. Антропософська теорія Р. Штайнера досліджується в площинах філософії освіти та філософії педагогіки, представники яких прагнуть трансформувати, адаптувати й актуалізувати її ідеї в руслі сучасних освітніх реалій.

Глибиною і фундаменталізмом відзначається візія В. Кременя, який, аналізуючи ідеї людиноцентризму Р. Штайнера, акцентує на особистісних цінностях та шляхах їхньої реалізації. Говорячи про природне злиття філософії та антропології, що породжує нову дисципліну, зосереджену на вивченні сутнісних аспектів людини, він зауважує, що людиноцентризм взаємодіє не з кожною філософією, а лише з орієнтованою на виявлення глибинних внутрішніх основ її буття. З таких позицій учений високо оцінює теорію Р. Штайнера, побудовану на постулатах свободи як абсолютної соціальної й індивідуальної цінності та єдності духу і тіла, які повинні стати основою знання про духовність людської цивілізації у третьому тисячолітті [4, 15–16; 86–87, 501–502].

Основний приріст наукових знань про вальдорфську педагогіку репрезентують дисертаційні дослідження, яких за доби незалежності було захищено близько десяти. Характерно, що після перших праць О. Папач (1994) [9] та О. Іонової (2000) [3] більшість із них з'явилося за останнє п'ятиріччя: В. Новосельська (2004) [8], С. Гозак (2006) [1], С. Лупаренко (2007) [7], О. Лукашенко (2009) [6], Л. Литвин (2011) [5], В. Партола (2012) [10], О. Передерій (2013) [11]. Окрім цих спеціальних вислідів, різні аспекти Штайнер-школи знаходять відображення в багатьох інших такого роду роботах.

Визначальною рисою кваліфікаційних праць із порушеної проблеми є органічне поєднання вивчення історіософських, теоретико-методологічних, дидактичних аспектів вальдорфської педагогіки з експериментальним складником упровадження її результатів. Зосередженню зусиль науковців на теоретико-методичному обґрунтуванні форм і шляхів адаптації ідей, досвіду Штайнер-школи в освітньому просторі України сприяють і спеціальні урядові програми та громадські проекти.

Найскладнішим для аналізу є дидактичний аспект досліджень про вальдорфську педагогіку, що зумовлено її внутрішньо змістовим характером. Хоча Штайнер-школа базується на єдиній методології, що впливає з антропософського вчення її засновника, організація навчально-виховного процесу в ній має свої особливості, котрі проявляються в системі застосування специфічних форм і методів, спрямованих на цілісний розвиток особистості в мисленні, відчуттях, емоційно-вольовій активності. Її навчальний план містить низку загальноосвітніх, художньо-естетичних, професійно-прикладних предметів, які тісно взаємопов'язані між собою. Їхнє викладання видозмінюється відповідно до вікових категорій учнів тощо.

Ці та інші обставини зумовили складну, строкату й подекуди суперечливу архітектуру досліджень дидактичного аспекту вальдорфської педагогіки. З іншої сторони, їх можна поділити на праці, присвячені: а) методиці викладання; б) вивченню окремих предметів; в) різним рівням освіти; г) окремим складникам гармонійного розвитку особистості тощо. З іншої сторони, така градація дещо умовна, позаяк кожен із зазначених компонентів присутній у кожному дослідженні про певний сегмент вальдорфської дидактики, а тематичні грані між ними ще більше стираються через зорієнтованість на міжпредметні зв'язки та формування гармонійно розвиненої особистості. Слід також зважати на хронологічний, національний та глобалізаційно-освітні аспекти дослідження зазначеного комплексу проблем. Дидактика Штайнер-педагогіки вивчається в історичній ретроспективі ("класичній вальдорфській школі"), яка з різних позицій екстраполюється на сучасні вальдорфські навчально-виховні заклади, котрі пройшли складні етапи розвитку. Вони функціонують у різних країнах світу, зокрема й в Україні, і скеровують

ся (та уніфікуються) з єдиного організаційно-методичного центру.

Виходячи з окресленої ситуації, розглянемо дослідження, де комплексно аналізується навчально-виховний процес у вальдорфській школі. Визначальне місце з-поміж них також належить надбанням О. Іонової [2; 3], яка всебічно розкриває основні елементи теорії навчання Штайнер-педагогіки. У відповідних ракурсах автор висвітлює складники навчально-виховного процесу Штайнер-школи, пов'язані з добром предметів, ритмізацією їх функціонування, особистісно орієнтованою методикою викладання, роллю вчителя в цих процесах, особливостями його підготовки тощо.

Динаміку нарощування знань про комплекс проблем дидактики вальдорфської педагогіки увиразнюють матеріали публікацій у провідних періодичних виданнях "Рідна школа", "Педагогіка і психологія", "Теоретичні питання освіти та виховання". Так, для вибіркового аналізу і порівняння були взяті статті Н. Абашкіної, П. Автономової, Л. Гурковської, Т. Свдокієвої, В. Пікельної, О. Іонової, що з'явилися за 1990-х рр., та публікації Г. Апостолової, Н. Даценко, Т. Калініченко, Л. Масол, В. Новосельської, І. Репко, В. Усачової та інших авторів, що вийшли на початку XXI століття.

Вони відображають важливу тенденцію дослідження цієї проблеми. Публікації першої групи часто мають "узагальнювально-інформативний" характер, їхні автори розкривають сутність та основні принципи вальдорфської педагогіки, зокрема на прикладі першої вальдорфської школи, та вказують на можливість застосування її досвіду за умов української школи. Статті другої групи здебільшого написані в руслі підготовки дисертаційних досліджень, тож вони відзначаються тематичним розмаїттям та засвідчують перехід до диференційованого поглибленого осмислення Штайнер-педагогіки.

Значну увагу науковці приділили вивченню особистісно-орієнтованих методів викладання у вальдорфській школі (художньо-образний, науково-теоретичний, феноменологічний), які забезпечують дотримання принципів природо-відповідності, індивідуалізації тощо. Активно вивчаються специфічні аспекти організації навчально-виховного процесу, пов'язані з ритмізацією (планування занять упродовж дня, тижня, року відповідно до природних ритмів життєдіяльності дитини) та викладанням методом "epoch". Матеріали таких студій дають чіткі уявлення про структуру навчального плану Штайнер-школи, який

органічно поєднує опанування загально-освітніх дисциплін, різних видів мистецтва та предметів, яких не було в традиційній школі (євретмія тощо). Шукаючи у вальдорфській педагогіці відповіді на сучасні освітні виклики, дослідники наголошують, що зміст її навчальних програм адекватно відповідає рівню розвитку свідомості учнів, має практичну спрямованість, сприяє формуванню розумово-вольових якостей та естетичних смаків.

Одним із пріоритетних напрямів українського вальдорфознавства є осмислення теорії, практики, досвіду Штайнер-педагогіки з проблем навчання молодших школярів. Цей складник вважається найменш уразливим для критиків та найбільш досконалим. Він актуалізувався в Україні у зв'язку з підготовкою шестирічок і переходом на чотирирічний термін навчання в початковій школі.

Одна з перших захищених в Україні дисертацій О. Папач із проблем вальдорфської педагогіки містить тричленний компонент експериментальної роботи. Схарактеризувавши базові принципи Штайнер-школи, за результатами соціологічних досліджень автор показала, як їхнє застосування в організації навчально-виховного процесу та роботі з учителями і батьками вплинуло на формування готовності дітей до навчання в школі. На цій основі виявлено й сформульовано її нові характеристики та критерії, визначено технології, що забезпечували ефективність цієї роботи [9]. Така дослідницько-експериментальна діяльність виглядала цілком новаторською в освітньому та науково-педагогічному просторі України першої половини 1990-х років.

Перший досвід поєднання аналізу теоретичних основ вальдорфської педагогіки з практично-експериментальною роботою стимулював розгортання подальших студій у цьому напрямі. Його супроводжує тенденція щодо дистанціювання від історико-педагогічних аспектів розвитку вальдорфського руху та посилення його осмислення на перетині педагогіки і психології.

Вивчаючи розвиток пізнавальної активності молодших школярів (С. Лупаренко [7]) та проблему формування їх інтелектуальних умінь (В. Партола [10]) засобами вальдорфської педагогіки, учені суголосні у з'ясуванні їхньої специфіки, що полягає в орієнтації на цілісну психічну структуру дитини (єдність мислення, почуттів, волі) та вимагає урахування її вікових та індивідуальних особливостей. У спільному руслі обґрунтовуються й упроваджуються технології вальдорфських засобів з розвитку пізна-

вальної активності та інтелектуальних умінь молодших школярів (ритміка, художньо-образне навчання, активно-практичні проекти, диференційовані вправи тощо) та визначаються критерії їхньої сформованості. Подібними є і напрями впровадження в сучасну початкову школу вальдорфських ідей з акцентом на антропологічний підхід до організації навчально-виховного процесу.

Таку порівняльну характеристику можна екстраполювати й на інші дослідження, що визначають своїм предметом різні аспекти теорії і практики вальдорфської педагогіки, але в структурно-змістовому наповненні видаються доволі схожими. Ця ситуація об'єктивно зумовлена, позаяк у всіх випадках науковці спираються на взаємопов'язані групи вальдорфського інструментарію: загальнодидактичні форми і методи (ритмізація, художньо-образне навчання, обмежене застосування стандартних підручників тощо); конкретно методичні засоби, методи, прийоми, спрямовані на релевантне формування умінь і якостей учнів. Вона вимагає корекції підходів до дослідження вальдорфської педагогіки, які повинні впливати з її феноменологічного характеру, а не підлаштовувати теоретичний і практичний потенціал до розкриття напрацьованих педагогічною наукою проблем, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу, зокрема молодших школярів.

Більш обґрунтованою й доречною в такому контексті виглядає постановка питання про систему естетичного виховання у вальдорфській школі. З'ясовуючи її загальні теоретичні і практичні засади, В. Новосельська розкрила зміст стрижневого компонента Штайнер-школи, що полягає у провідній ролі предметів художньо-естетичного циклу, які забезпечують наскрізну естетизацію не лише навчально-виховного процесу, а й усієї життєдіяльності особистості. Відтак цілком логічним виглядає і впровадження експерименту, який доводить доцільність застосування здобутки вальдорфської педагогіки в процесі художньо-естетичного виховання учнів [8].

Висновки. Сучасна українська педагогічна наука істотно просунулася у вивченні різних аспектів Штайнер-системи, яка закономерно осмислюється як синтез оригінальних антропософських поглядів та дидактичного складника, що в сукупності спрямовують на формування високодуховної інтелектуальної особистості. Посилюється тенденція щодо її осмислення в контексті різних галузей педагогіки та окремих проблем теорії і практики виховання та навчання.

Перспективи подальшого досліджен-

ня. Подальшого аналізу потребують дослідження, що стосуються питань підготовки вчителя у вальдорфській школі, її здоров'язберігального потенціалу тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гозак С. В. Гігієнічна оцінка впровадження вальдорфської педагогічної технології в загальноосвітніх навчальних закладах України : дис. ...канд. мед. наук. : 14.02.01 / С. В. Гозак. – К., 2006. – 189 с.
2. Ионова Е. Н. Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты : моногр. / Е. Н. Ионова. – Харьков : Бизнес-Информ, 1997. – 300 с.
3. Ионова О. М. Науково-педагогічні основи навчально-вихованого процесу в сучасній школі за ідеалами вальдорфської педагогіки / О. М. Ионова: автореф. дис. ...док. пед. наук: 13.00.01. – К., 2000. – 35 с.
4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору: моногр. / В. Г. Кремень. – К. : Пед. думка, 2009. – 520 с.
5. Литвин Л. В. Ідеї Вальдорфської школи у вітчизняній освіті / Л. В. Литвин : дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2011. – 213 с.
6. Лукашенко О. М. Проблеми збереження здоров'я молодших учнів у вальдорфській педагогіці : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / О. М. Лукашенко. – Харків, 2009. – 20 с.
7. Лупаренко С. Є. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами вальдорфської педагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / С. Є. Лупаренко. – Харків, 2008. – 20 с.
8. Новосельська В. В. Естетичне виховання учнів у вальдорфських школах: дис. ...канд. пед. наук : 13.00.07 / В. В. Новосельська. – К., 2004. – 236 с.
9. Папач О. І. Формування готовності дітей до навчання в школі за Вальдорфською педагогікою / О. І. Папач : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01. – Одеса, 1994. – 23 с.
10. Партола В. В. Проблема формування інтелектуальних умінь молодших школярів у навчальному процесі Вальдорфської школи / В. В. Партола : дис. ...канд. пед. наук 13.00.01. – Харків, 2012. – 211 с.
11. Передерій О. Л. Розвиток емоційно-оцінної складової Я-концепції учнів Вальдорфської педагогіки / Передерій О. Л.: автореф. дис. ...канд. пед. наук. – Запоріжжя, 2013. – 20 с.

Стаття надійшла 7.05.2014 р.